

OLASZ LAJOS PhD

olasz.lajos55@gmail.com
magister emeritus SZTE JGYPK

A Nemzeti Hadseregtől a Magyar Királyi Honvédségig Trianon árnyékában, 1920–1923

From the Hungarian National Army to the Royal Hungarian Army
In the Shadow of Trianon, 1920–1923

ABSTRACT

In 1920, the National Army was vigorously developed. The Hungarian government considered it important to strengthen national defence against the military superiority of neighbouring states. The Red Army launched an attack on Poland and was already threatening Warsaw. The Hungarian government hoped that if it provided military assistance to the Poles, the Entente powers would ease the strict requirements of the planned peace treaty. The government hoped that during the operation it could reintegrate a part of Slovakia, with the approval of the Entente, the Treaty of Trianon contained extremely severe military restrictions. A professional army of only 35,000 men, without heavy artillery, tanks, air force and air defence, could not have defended the country against an external attack. The prescribed downsizing caused a serious social problem. The restriction of production or purchase of weapons made Hungary vulnerable for a long time. The Royal Hungarian Army, established in January 1922, tried to provide a small but effective defence force within the restrictions. However, in a hidden form, the government tried to maintain a larger number of personnel and a smaller amount of modern combat equipment.

KEYWORDS

Treaty of Trianon, Hungarian National Army, Royal Hungarian Army, military restrictions, covert military development

DOI 10.14232/belv.2023.4.5

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.4.5>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Olasz Lajos (2023): A Nemzeti Hadseregtől a Magyar Királyi Honvédségig Trianon árnyékában, 1920–1923.

Belvedere Meridionale vol. 35. no. 4. pp 66–84.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A NEMZETI HADSEREG ÉS A BÉKESZERZŐDÉS KATONAI ELŐÍRÁSAI

A Nemzeti Hadsereg 1919 novemberében az Észak-Dunántúl és Budapest, a Duna-Tisza köze és Észak-Magyarország román kiűritése nyomán átvette az ellenőrzést az ország területének kétharmada felett. A Tiszántúl még 1920. március 30-ig román, a Dél-Dunántúl egy része pedig 1921. augusztus 27-ig délszláv megszállás alatt állt (Barcs térségéből 1921. szeptember 30-én, Szeged külterületéről 1922 májusában távoztak az utolsó délszláv egységek). November végén a magyar haderő 25 935 főből állt (2834 tisztt), ami jelentős előrelépés volt az augusztusi 4825 főhöz képest, azonban még így sem volt elegendő a demarkációs vonalak jelentette ideiglenes határok védelmére. Ezért a kormány december 6-án sorozást rendelt el, az 1895–1898-as évfolyamok számára. A haderő 6 körletparancsnokságra tagozódott (Budapest, Székesfehérvár, Szombathely, Kaposvár, Szeged, Miskolc), melyek katonai közigazgatási és hadkiegészítési feladatokat is elláttak.¹

A párizsi békekonferencia 1920. január 15-én közölte a magyar kormánnyal az előzetes békefeltételeket. Ebben mindössze 35 000 főnyi zsoldos haderő tartását engedélyezték, miközben a Nemzeti Hadsereg létszáma a sorozásoknak köszönhetően január végére már 65 245 főre (4198 tisztt) emelkedett, fegyverzete 41 052 puska, 530 géppuska és 101 löveg volt. A katonai vezetés ezt az állományt sem tekintette véglegesnek, további bővítésre törekedett. Időközben a francia politika élén személyi változás történt, George Clemenceau-t, Alexandre Millerand váltotta a kormányfői székben, aki az európai újrendezésbe Ausztriát és Magyarországot is hajlandó volt bevonni, cserébe bizonyos francia gazdasági pozíciók megszerzéséért. A magyar kormány mindebben lehetőségét látott a békefeltételek, közte a katonai rendelkezések módosítására.²

Január 28-án a magyar fél tervezett békeelőírások jelentős enyhítését kérte. Legalább 85 000 fős haderőt tartott szükségesnek a belső rend biztosítására és a románok, szerbek által később kiűritendő területek birtokba vételére. A zsoldos hadsereg helyett fent kívánta tartani az általános védkötelezettséget, arra hivatkozva, hogy a magyar gazdaság nem tudná finanszírozni a hivatásos haderőt. Amennyiben ehhez Párizs nem járulna hozzá, a két rendszer kombinált változatának bevezetésére tett javaslatot. Az előzetesen megállapítottnál nagyobb arányú lőszer- és hadianyag-gyártás engedélyezését kérte, illetve fegyverbeszerzés lehetőségét az antanttól. Fontosnak

¹ HIM HL HÜM Eln. 1. 20 621/1919., 146 906/1919.; ERNYES 2021. 145–146.

² HIM HL HM Eln. 1. 1065/1920.; HIM HL VKF Eln. 2. 201/1920.; GULYÁS 2012. 29–30. old.

tartotta volna hadosztályonként 1-1 repülőszázad és páncélos osztag hadrendbe állítását. Mindezt a kormány felajánlotta, hogy bekapcsolódik a Vörös Hadsereg elleni harcba. Párizs azonban semmilyen érdemi módosításra nem mutatott hajlandóságot.³

Közben folyt a haderő szervezeti átalakítása. A békeszándék és a funkcióváltás jelzéseként a hadügyi tárca nevét 1920. március 15-én honvédelmire változtatták, ekkor lépett hivatalba Soós Károly vezérőrnagy, honvédelmi miniszter. Április 1-jén megszűnt a Fővezérség és a fővezéri pozíció, mint parancsnoki beosztás, jogkörét, legfelsőbb hadúrként a kormányzó gyakorolta. A Fővezérség hadműveleti és a központi rendfenntartással kapcsolatos feladatait a Vezérkar vette át, melynek élén Berzeviczy Béla altábornagy állt. Április 12-én, a Vérmezőn a Nemzeti Hadsereg ünnepélyes keretek között felesküdt a kormányzóra. Május 18-án Láng Boldizsár ezredes irányítása mellett megkezdte működését a kormányzó Katonai Irodája.⁴

A magyar kormány még látott bizonyos lehetőséget a határok megváltoztatására, és a Vörös Hadsereg előretörés megállítására, illetve a térségen belül egy újabb bolsevik fordulat bekövetkezésének megakadályozására hivatkozva a Felvidék megszállását tervezte. Abban bízott, hogy az antantnak tett szolgálat révén Párizsban majd elfogadják a Felvidék elfoglalásával kialakuló új helyzetet. A Vezérkar számításai szerint a Csehszlovákia elleni hadművelethez (Ébredés) 85 000 fős haderőre van szükség (63 zászlóalj, 36 lovasszázad, 28 üteg). A Nemzeti Hadsereg létszáma májusra elérte a 79 270 főt (5711 tiszt), a fegyverzet és felszerelés terén azonban komoly hiányok jelentkeztek. Csehszlovákia 150 000 fős haderőt tartott fegyverben, melyből 75 000 fő szlovák területen állomásozott. Prága tárgyalt a délszláv állammal és Romániával egy magyarellenes katonai szerződés megkötése érdekében, amire Belgrád hajlandóságot is mutatott. A magyar tervek végrehajtására így nem volt reális esély.⁵

A katonai vezetés tisztában volt vele, hogy ha a békefeltételek nem változnak a tisztok és a legénység nagy részét le kell majd szerelni, de addig is igyekezett minél több behívottat kiképzésben részesíteni, mert nyilvánvaló volt, hogy a zsoldos hadseregre való áttérés után erre már nem lesz lehetőség. A katonai körletek mozgó alakulatait 1-1 gyaloghadosztály keretébe szervezték. Egy hadosztály 3 gyalogezredből, 1 lovas osztályból, 1 tüzérosztályból, műszaki (utász) és híradó századból állt. Közülük 1920 tavaszán csak a székesfehérvári, a szombathelyi, a kaposvári és a szegedi volt valamelyest feltöltve. A miskolci és budapesti hadosztály még szervezés alatt állt, a debreceni felállítására pedig csak a román kivonulás után kezdődhetett meg. A tisztai különítményekből önálló vadászzászlóaljak alakultak. A huszár alakulatokat 2 lovasdandárba vonták össze és megkezdtek egy tartalék hadosztály kereteinek felállítását. Az egységek az állomáshelyük neve szerint szerepeltek a hadrendben (pl. soproni gyalogezred), a hadosztályok a körletparancsnokság székhelyéről kapták az elnevezésüket.⁶

A békekonzferencia május 6-án közölte a magyar kormánnyal a véglegesnek tekintett békefeltételeket. A 2266 km hosszú határok csak néhány rövidebb szakaszon támaszkodtak természeti választóvonalakra, és csak Csehszlovákia felé biztosítottak viszonylag jól védhető pozíciókat. Más irányokban az ország katonailag teljesen nyitott, nehezen védhető határokkal rendelkezett. Súlyos veszteségeket szenvedett a közlekedési hálózat. A 2128 km vízi út nem képezett összefüggő

³ HORNYÁK 2004. 80–81.; DOMBRÁDY – TÓTH 1987. 27–28.

⁴ HIM HL VKF Eln. 1. 16 058/1920.; HIM HL HM Eln. 1. 63 595/1920.; DOMBRÁDY 2012. 60–61.

⁵ HIM HL HM Eln. 1. 1065/1920.; HIM HL VKF Eln. 1. 11 905/1920.; 13 123/1920.; VKF Eln. 2. 1121/1919.

⁶ HIM HL HM Eln. 1. 71 246/1920., 74 042/1920.

rendszer, és csak részben volt hajózható. Csonkává vált a vasúthálózat, megszűnt a közvetlen összeköttetés a határok közelébe került regionális centrumok (pl. Pécs, Szeged, Debrecen) között, ami komoly gazdasági és honvédelmi nehézségeket okozott.⁷

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni szerződés a szükséges ratifikációkat követően a magyar nemzetgyűlés 1921. július 26-án a XXXIII. törvény elfogadásával cikkelyezte be. A katonai előírásokat a dokumentum V. része foglalta össze, de közvetett módon más rendelkezések (határok, közlekedés, pénzügyi korlátozás) is érintették az ország honvédelmi képességeit. A szerződés kimondta, hogy a magyar haderő csak a belső rend fenntartására és határrendőri feladatok ellátására szolgálhat, és csupán ennek megfelelő képességekkel rendelkezhet. Ezért a hadsereg vagy hadtest szintű szervezést nem engedélyezték, a hadrendben hadosztálynál magasabb hadműveleti egységek nem szerepelhettek. A haderőnek nem lehetett háborús irányításra alkalmas vezérkara, és nem folytathattak vezérkari képzést sem.⁸

Az általános védkötelezettség megszűnt és helyébe hivatásos haderő lépett, melynek létszámát a katonaiskolákkal, a pótkerettel és a polgári alkalmazottakkal együtt 35 000 főben maximálták. A 35 000 főben maximált haderő nem tudta volna biztosítani az ország védelmét (Ausztria kivételével) egyetlen szomszédos állam támadásával szemben sem. Ez a szám irreálisan alacsony volt. Az Osztrák–Magyar Monarchia 450 000 főnyi békehaderőjét tekintve a trianoni Magyarország területére (az egykori OMM 13,74%-a) 62 000 fő lett volna arányos, de még a Magyarország számára koránt sem kedvező 1918. november 13-án aláírt belgrádi katonai konvenció alapján (6 gyalogos és 2 lovas hadosztály) is a későbbi trianoni területre legalább 45–50 000 fős haderő esett volna.⁹

Meghatározták, hogy a tisztek száma az összlétszám 5%-a, az altiszteké 7,5%-a lehet, (1924 nyarán a tisztek aránya 11% volt). A tiszteknek legalább 20 év, az legénységi állományúaknak 12 év szolgálati időt kell vállalniuk. A már szolgálatban lévő tisztek 40 éves korukig kötelesek a haderő kötelékében maradni. A szolgálati idő lejártá előtt kilépő tisztek és altisztek aránya nem haladhatta meg a 20%-ot, amennyiben ennél többen távoztak, nem lehetett pótolni őket. Tilos volt a hadkiegészítő szervek működése, a mozgósítás szervezése, polgári szállítóeszközök igénybevételenek előkészítése. Az alakulatokhoz nem tartozhattak kiegészítő keretek. Tisztek és legénység nem kerülhettek nyilvántartott tartalékos státuszba, a nem tényleges állományúak nem kaphattak továbbképzést. Ez a rendelkezés lehetetlenné tette az állomány fokozatos cserélését, nagyobb számú jelentkező katonai kiképzését.¹⁰

A rendvédelmi és rendészeti szervek (csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség stb.) száma nem haladhatta meg a trianoni országterületre vetített 1913-as létszámot. Ezt, indokolt esetben, a Szövetségi Ellenőrző Bizottság (SZKEB) javaslatára a Nagykövetség Tanácsa bővíthette. A rendvédelem tagjai kézi fegyverrel rendelkezhetek. Tilos volt őket vagy a vasút alkalmazottait katonai kiképzésre, gyakorlatra összevonni. Nem foglalkozhattak katonai kérdésekkel a különböző tanintézetek, sport- és egyéb egyesületek sem.¹¹

A rendelkezések szabályozták a haderő szervezetét, tagozódását, a fegyverzet jellegét és mennyiségét is. Megszabták az egységek maximális és minimális létszámát, fegyvernemi

⁷ HORVÁTH – SUBA 1995. 219–221.

⁸ *rianon* 2019. 83–85.; DOMBRÁDY – TÓTH 1987. 27–29.

⁹ *Francia diplomáciai iratok* 1999. 16–18.; HORVÁTH 2018. 22.

¹⁰ ERDEŐS 2007. I. 167.; BALLA 2019. 149–157.

¹¹ DOMBRÁDY – TÓTH 1987. 27–29.; *Trianon* 2019. 85–86.

összetételét. Egy hadosztály 3 gyalogezreddel és 1 tüzérezreddel (8 néglöveges üteggel) rendelkezhetett, létszáma 11 194 fő (414 tiszt) és 8300 fő (300 tiszt) között mozoghatott. A vegyesdandár állományát 2 gyalogezred, 1 kerékpáros zászlóalj, 1 tüzérosztály, 1 aknavető század, 1 lovasszázad, híradó, műszaki és szállítószolgálat képezte, maximum 5548 fő (198 tiszt), minimum 4390 fő (140 tiszt) állománnyal. A létszám és az összetétel ilyen szigorú meghatározása megnehezítette a rugalmas szervezést és a korszerűsítést.¹²

A honvédség számára összesen 40 250 puskát, 525 géppuskát, 140 aknavetőt, 105 löveget engedélyeztek (1000 főre 1150 puska, 15 géppuska, 4 aknavető, 3 löveg). Összevetésként, 1918-ban a gyaloghadosztályok több mint 100 különböző űrméretű löveggel rendelkeztek, így a 3–3,5 hadosztálynyi erő számára 350–400 löveg lett volna arányos. Pontosan megszabták a legyártható és tárolható lőszer mennyiségét, 1-1 puskához 500, géppuskához 10 000, löveghez 1000 lövedéket tarthattak. A gyártás csak a kiképzés során elhasznált lőszer pótolhatta, a többletet a SZKEB által ellenőrzött raktárakban kellett elhelyezni. Tilos volt a lőszerexport vagy import. Fegyvert és lőszer csak egyetlen központi, állami vállalat állíthatott elő, de a SZKEB kivételes esetben ideiglenesen engedélyezhette más üzemeknek is a fegyvergyártást. Golyós vadászfegyvert szabadon készíthettek, de csak olyan űrméretben, amely nem egyezett egyetlen európai hadseregben használt hadi fegyverével sem.¹³

A magyar haderő nem rendelkezhetett katonai repülőgépekkel, páncélos harceszközökkel, légvédelmi ágyúkkal, 105 cm-nél nagyobb kaliberű lövegekkel, lángszórókkal vagy vegyi harceszközökkel, fojtó- és mérgezőgázokkal. Ezek gyártását, behozatalát szigorúan tiltották. A honvédség birtokában lévő ilyen fegyvereket, az előállításukhoz és alkalmazásukhoz szükséges eszközöket, a többi hagyományos fegyver és hadianyag engedélyezett mennyiségen felüli részével együtt át kellett adni a nagyhatalmaknak. A haderő birtokában lévő tiltott fegyverzet egy részét (tábori lövegek, 14 harckocsi, 2 páncélautó, 10 páncélvontató) azonban nem szolgáltatták ki, hanem szétszerelt állapotban elrejtették.¹⁴

A hadihajózásra vonatkozó rendelkezések kimondták, hogy az OMM összes hajóját és a Dunai flottillát ki kell szolgáltatni az antantnak. Az épülőben lévő hadihajók lebontásra kerülnek, a flotta 32 hajóját kereskedelmi célra át kell alakítani, így veszi át a SZKEB, és ezt beszámítják a jóvátételbe. A leszerelt fegyverzetet, tengerészeti hadianyagot szintén át kell adni. Tengeralattjárót Magyarország nem tarthat, nem építhet, nem vásárolhat, kereskedelmi vagy egyéb célra sem. Folyamrendészeti feladatok ellátására magyar szervek visszakapnak a SZKEB által kijelölt 3 felderítő naszádot. A békeokmány előírta, hogy a budapesti központi távíróállomás a kereskedelmi jellegű adásokon kívül katonai jellegű híreket 3 hónapig nem továbbíthat egyetlen korábbi szövetséges államba sem. Ez idő alatt másik nagyteljesítményű távíróállomás magyar területen nem létesíthető.¹⁵

A légügyi előírások rögzítették, hogy Magyarország katonai légi járművet nem tarthat. A békeszerződés érvénybe lépését követően 6 hónapig ilyen eszköz vagy ahhoz szükséges alkatrész gyártása, külföldről való behozatala tilos. Minden repülőgépet, léghajót át kell adni a nagyhatalmaknak, minden felszerelésükkel (fényképező, távíró) együtt. A fenti

¹² BALLA 2019. 149–155.; *Trianon* 2019. 89–91.

¹³ *Trianon* 2019. 92–93.; BALLA 2020. 114.

¹⁴ HIM HL VKF Eln. Hr. 1999/1929.; BONHARDT – SÁRHIDAI – WINKLER 1992. 13–14., 178–179.; BALLA 2019. 152–154.

¹⁵ *Trianon* 2019. 94–96.; DOMBRÁDY – TÓTH 1987. 27–29.

rendelkezések könnyebb ellenőrzése érdekében fél évre teljes repülési tilalmat rendeltek el a magyar légi járművek számára. Mindez nemcsak a katonai repülésre, hanem az egész magyar aviatikára vonatkozott. A kormány 1920. február 12-én tiltakozott a polgári légi-közlekedés korlátozása ellen. A Nagykövetek Tanácsa ezt azzal utasította el, hogy minden magyar repülőanyagot katonai jellegűnek tekint. A határidő letelte után majd lesz lehetőség a kereskedelmi célú repülésre. Az eredeti 1922. január 26-i terminus lejártakor azonban a tilalmat a békeszerződés előírásait túllépve, minden különösebb indoklás nélkül 1923. január 1-ig, vagy Magyarország Népszövetségbe történő felvételéig meghosszabbították.¹⁶

A békeszerződés érvénybe lépését követően a SZKEB légügyi közgei megkezdték a megmaradt repülőanyag megsemmisítését. Ennek során szétromboltak 119 gépet és 77 motort, lefoglaltak vagy használhatatlanná tettek nagy mennyiségű szakfelszerelést, speciális szerszámgépet, lebontottak 7 hangárt és számos reptéri létesítményt. A hangárok és kiszolgáló létesítmények egy részét a nemzetközi légi forgalom érdekeit szolgáló, 1921. november 7-én kötött szerződés mentette meg, de csak azon az áron, hogy ezek használati jogát a repülési tilalom lejártáig át kellett engedni a Szövetséges és Társult Hatalmaknak. A MAEFORT viszont nem működhetett tovább, a SZKEB követelésére 1921. december 6-án felszámolták, részben mert felfedezték katonai fedőjellegét, részben mert légiforgalmi konkurenciát láttak benne. Mindez jól mutatta, hogy a békeszerződéssel nemcsak a magyar katonai potenciált kívánták visszaszorítani, hanem a nagyhatalmak gazdasági érdekeit szolgálták és jogosulatlan előnyöket biztosítottak maguk és a szövetségeseik számára.¹⁷

A rendelkezések értelmében a Szövetséges és Társult Hatalmak légi járművei a magyar légtérben szabadon repülhettek, és minden korlátozás nélkül használhatták a repülőtereket és reptéri létesítményeket. Az ezekben az államokban kiállított minden személyi és repülési dokumentumot magyar szervek kötelesek voltak fenntartás nélkül elfogadni. A kereskedelem terén ezeket az országokat a legnagyobb kedvezmény elvének alkalmazása illette meg. Magyarország bevezethetett ugyan saját szabályokat a légtérhasználatra vonatkozóan, de a Szövetséges és Társult Hatalmak gépeit ezek csak akkor kötelezték, ha megfeleltek a saját országukban fennálló előírásoknak. A rendelkezések hatálya 1923. január 1-ig, illetve a Népszövetségbe való felvételéig tartott.¹⁸

A békeszerződésben szereplő előírások betartásának felügyeletére Szövetségközi Ellenőrző Bizottságokat állítottak fel. Működött katonai, hadihajózási és léghajózási bizottság. Ezek Budapestén állomásoztak, de az ország bármely részére bármikor kiszállhattak. Joguk volt minden, a szerződést érintő kérdésben felvilágosítást kérni, a vonatkozó iratokba betekinteni. A bizottságok költségeit (1920-ben havi 100 000 K) a magyar állam fedezte. A magyar kormány igyekezett bizonyos mértékig semlegesíteni a bizottságok működését és a rejtett katonai erőkre vonatkozó információkat elzárni előlük. Kormányrendelet mondta ki, hogy a SZKEB illetékesei csak a kijelölt magyar összekötőtisztek jelenlétében gyűjthetnek adatokat, és a fontosabb kérdésekben csak az illetékes szakminisztertől kaphatnak tájékoztatást. A leghosszabb ideig működő katonai SZKEB 1927. március 31-én fejezte be tevékenységét.¹⁹

¹⁶ *A magyar békeszerződés* 1921. II. 492–493.; SILLAY 1931. 128–129.

¹⁷ HIM HL TGY 2787. I. 42.; HIM HL PERS VII. 87. C–1. 171. d.

¹⁸ *Trianon* 2019. 255–256.

¹⁹ MNL OL K 26. ME 1921–38–459.; BALLA 2019 160–163.

A békeokmány általános rendelkezések között szerepelt, hogy az 1918. november 3-i padovai fegyverszünet passzusai továbbra is érvényesek, amennyiben nem mondanak ellent a trianoni szerződésnek. A békeszerződés végrehajtására 3 hónap állt rendelkezésre, ezen belül kellett meghozni a szükséges jogszabályokat, illetve módosítani azokat, melyek ellenkeztek a trianoni előírásokkal. Magyarország kötelezte magát, hogy nem küld senkit más országok fegyveres testületeibe, kiképző intézményeibe, és megteszi a szükséges lépéseket, hogy magyar állampolgárok saját kezdeményezésre se mehessenek oda. Ez alól kivételt csak a francia idegenlégió képezett. Elfogadta a magyar kormány, hogy aláveti magát minden olyan népszövetségi ellenőrzésnek, vizsgálatnak, melyet a nemzetközi testület szükségesnek ítél.²⁰

ÁTMENETI IDŐSZAK A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG FELÁLLÍTÁSÁIG

A Nemzeti Hadsereg szervezetének egységesítése során megkezdték a túlkapásokat elkövető különítmények felszámolását, amit nemzetgyűlési körökből már régóta sürgettek. Július 16-án Soós Károly a kormány elé terjesztette a rendfenntartásra és a „vörösvédelem” szabályozására készült tervezetet. Eszerint a korábban önálló különítmények, karhatalmi alakulatok vidéken a csendőrség alárendeltségébe kerültek, mint csendőr tartalék, a fővárosban pedig a budapesti katonai parancsnokság rendelkezett felettük. Ezzel egyidőben létszámleépítésre került sor. Ez alól kivételt képezett, Prónay Pál, Ostenburg Gyula és Héjjas Iván egysége. Az átszervezéssel párhuzamosan 1920. július 29-én kiadták a körletparancsnokságok új szervezeti határozványait. A tervezett haderő feltöltéséhez szükséges 63 zászlóalj, 36 lovas század és 28 üteg helyett azonban egyelőre csak 39 zászlóalj, 11 lovas század és 13 üteg volt hadra fogható.²¹

Július elején Mihail Tuhacsevszkij vezetésével, szovjet-orosz offenzíva indult a lengyel kézen lévő területek ellen, amely 40 nap alatt Varsó előteréig jutott. A lengyelek nem kaptak jelentősebb nemzetközi segítséget. A csehszlovák kormány inkább ellenséges, mintsem baráti passzivitást tanúsított. A nyugati hatalmak csak hadianyagot szállítottak, csapatokat viszont nem küldtek az egyre súlyosabb harcokat vívó lengyel haderő támogatására. Magyarország nagyobb mennyiségű lőszert ígért Varsónak, amit a lengyel kormány, a részére küldött olasz fegyverszállítmány egy részének (150 vagon) átengedésével kompenzált.²²

A magyar kormány csapatokat is kész volt küldeni, ha a nagyhatalmak cserébe enyhítenek a békefeltételeken. Budapest az általános védkötelezettség fenntartását kérte, fegyver- és hadianyag szállítást 4 gyalog- és 1 lovashadosztály számára, valamint engedélyt Kárpátalja megszállására, részben a terület védelmére, részben a lengyelekkel való közvetlen kapcsolat fenntartására. A közép-európai szovjet-orosz betörés veszélyét a térségben működő antant megbízottak (Ernest Troubridge, Reginald Gorton, Jules Hamelin) is érzékelték, ezért július 26-án azt javasolták Sréter István vezérőrnagynak, a honvédelmi tárca új vezetőjének, hogy rendeljen el sorozást az általános védkötelezettség alapján, és tegye meg az előkészületeket az Északkeleti-Kárpátok megszállására, és közben kérje Prágától hivatalos diplomáciai úton a csapatai

²⁰ BALLA 2019. 163–164.; *Trianon* 2019. 100–102.

²¹ HIM HL HM Eln. 1. 63 595/1920.; HIM HL VKF Eln. 1. 15 476/1920.; DOMBRÁDY 2012. 62–63.

²² MNL OL K 64. Pol. Res. 1920–41–197.; DIVÉKY 1938. 295–296.

átengedését. Párizsba küldött üzenetükben megerősítették, hogy ha nincs a térség védelmére kellő szövetséges erő, magyar csapatokat kell erre felhasználni, antant vezetéssel.²³

A varsói csata legkritikusabb időszakában (augusztus 14–18.) 80 vagon, 22 millió lőszer érkezett Magyarországról, aminek komoly szerepe volt a lengyel főváros sikere védelmében. A magyar kormány 1920 folyamán összesen 35 millió lőszer, 23 millió lövedéket, 40 millió lőszercsappantyút, 600 000 tölténytárat szállított Lengyelországba. A bolsevizmus elleni harc és a Nyugatnak tett szolgálat mellett ebben az elveszett területek visszaszerzésének lehetősége is motiválta a magyar vezetést. A Vörös Hadsereg elleni felvonulás során a magyar csapatok birtokba vettek volna bizonyos felvidéki területeket (Ébredés II. és *Pirkadás* terv), majd az új helyzetre hivatkozva Budapest a békeszerződés ennek megfelelő módosítását kérte volna.²⁴

A magyar katonai fellépésből eredő veszélyt a csehszlovák vezetés is érzékelte. Edward Beneš külügyminiszter augusztus 17-én Bukarestbe utazott, hogy a románokat is bevonja a délszlávokkal kötött katonai szövetségbe. A Millerand-kormány azonban nem támogatta a külön blokk létrehozását, amiről Joseph Joffre tábornok közvetítésével tájékoztatta a bukaresti kabinetet. Ez egy ideig még visszatartotta Romániát a csatlakozástól. Beneš így csak szóbeli megállapodást tudott kötni a kölcsönös segítségről, egy harmadik fél támadása esetére.²⁵

A szovjet-orosz haderő Lengyelországból való kiszorításával végleg elszálltak a magyar kormány egyébként is bizonytalan reményei, hogy az antant fontolóra veszi a békeszerződés módosítását. A sorozás következtében a Nemzeti Hadsereg létszáma szeptember végére érte a maximumát, 115 447 főt (12 243 tiszt: 7541 hivatásos, 4702 tartalékos). Ekkor ismét felvetődött egy Csehszlovákia elleni támadás terve, a Pozsony–Nagyszombat–Nyitra–Léva vonalig terjedő terület elfoglalása (Árpád terv). Az 52 zászlóalj, 20 lovasszázadot és 26 üteget (104 löveg) számláló haderő azonban 106 csehszlovák zászlóaljjal, 30 lovasszázaddal és 85 üteggel (380 löveg) került volna szembe, nem számítva az augusztus 14-i katonai szerződés alapján esetleg beavatkozó délszláv csapatokat. Ráadásul a magyar erők komoly anyagi hiányokkal küzdöttek, nem volt elegendő fegyver, katonai felszerelés.²⁶

Október 18-án a Nagykövetek Tanácsa felszólította a magyar kormányt, hogy két héten belül terjessze a parlament elé elfogadásra a trianoni békeszerződést. Ez némi halasztás után, 1920. november 13-án megtörtént. Huszár Károly, a betérjesztés előadója leszögezte, hogy a békeokmány valótlan adatokon alapuló, igazságtalan, az emberiség közös érdekével, a tartós béke biztosításával is szembenálló döntést tartalmaz, amely ratifikációjához a nemzetgyűlés csak „ellenállhatatlan kényszernek engedve” járul hozzá.²⁷

Október 19-én Berzeviczy Béla átadta Horthynak a Vezérkar katonai helyzetértékelését. A dokumentum a szomszéd országok elleni, kétséges kimenetelű fegyveres akciók helyett egy kisebb, de ütőképesebb haderő kialakítását, a fennálló hiányosságok pótlását, a korszerűsítés megindítását nevezte elsődleges feladatnak. A memorandum számolt a trianoni előírások miatti jelentős (70%-os) létszámcsökkentéssel, közte a tiszti létszám 85%-os apasztásával, és intézkedéseket javasolt a leépítendő állomány minél nagyobb részének rejtésére vonatkozóan. Politikai

²³ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1920–17/a–1323.; HORNYÁK 2004. 87.

²⁴ MNL OL K 63. 1929–17/7–4334.; DAVIES 2011. 181–182.

²⁵ LŐRINCZ 1994. 25.; ROMSICS 1996. 62–63.

²⁶ HIM HL VKF Eln. Hdm. 19 191/1920.; RÓNAFÖLDI 2016. 150–151.

²⁷ *Az 1920. évi nemzetgyűlés naplója* 1921. VII. 4.

téren a Vezérkar úgy ítélte meg, hogy valamennyi szomszédos állammal keresni kell az együttműködés lehetőségét, még Csehszlovákiával is található közös gazdasági érdek.²⁸

Nemzeti Hadsereg 1921 januárjában 112 696 főt számlált (11 098 tiszt), fegyverzetét 73 971 puska és karabély, 627 nehéz- és 390 könnyűgéppuska, 152 löveg képezte. Március elejére elkészült az új feliasztási hadrend, amely számolt a nagyarányú leépítéssel, az állomány és a fegyverzet rejtési lehetőségeivel. A haderő átalakítására vonatkozó tervezetet Horthy május 11-én jóváhagyta. A békeszerződésben betöltött hadkiegészítő tevékenységet a vármegyei katonai parancsnokságok megszüntetésével a Belügyminisztérium irányítása alá tartozó statisztikai hivatalok vették át. A városi és járási hadköteles nyilvántartó részlegek szintén statisztikai irodaként működtek tovább. Az ezekben a hivatalokban szolgáló katonai személyzet (1105 fő) papíron a belügyi tárcához került. A haderőből a rejtés érdekében polgári beosztásba átvezényelt tisztek számára bevezették a rangosztályba sorolt, az altisztek számára a rangosztályba nem sorolt közigazgatási alkalmazott kategóriáját.²⁹

A megváltozó határvonal és a haderőt érintő korlátozások nyomán át kellett szervezni a határvédelmet. Nyílt katonai erőt erre egyelőre nem kívántak hadrendbe állítani, ezért 1921. április 25-től ideiglenesen a belügyi tárca alá tartozó csendőrség vette át ezt a feladatkört. A kellő létszám biztosítása érdekében mintegy 1500 katonát vezényeltek át a csendőrséghez, akik a rejtés érdekében pótcsendőrként szerepeltek. Szeptember 1-jén egy külön erre a célra felállított új rendvédelmi szervezet, a Magyar Királyi Vámőrség vette át a határ őrizetét. Ez formálisan a Pénzügyminisztérium, valójában a HM irányítása alatt állt, és teljes állományát a haderőből átvezényelt tisztek és legénység alkotta. Hivatalosan a vámhatár őrizetét látta el, rejtett módon azonban határvédelmi tevékenységet is folytatott.³⁰

Április végére a haderő állománya a létszámapasztás, illetve a más tárcák intézményeihez való áthelyezés nyomán 74 777 főre (8899 tiszt) csökkent. A fegyverzet és hadfelszerelés kényszerű selejtezése, illetve rejtése következtében a hadrendben már csak 40 177 puska és karabély, 404 nehéz- és 201 könnyűgéppuska, valamint 91 löveg szerepelt. A Nagykövetek Tanácsa 1921. május 6-án végleg elutasított minden magyar javaslatot, ami a békeszerződés katonai előírásainak módosítására vonatkozott. Ezért Belitska Sándor altábornagy, az új honvédelmi miniszter kidolgozta a békeelőírásoknak megfelelő új hadrendet. A korábban tervezett hadosztály-struktúra helyett 7 vegyesdandár felállítását javasolta, melyek területe megegyezett a 7 katonai körletével, így átvehették azok feladatait. A vegyesdandár harcászati-hadműveleti és katonai igazgatási szempontból is jobban megfelelt a fennálló helyzetnek, a szigorú létszámkorlátnak, rugalmasabban tudott alkalmazkodni a rendelkezésre álló személyi és anyagi feltételekhez, mint a hadosztály szintű szervezet.³¹

Nehéz helyzet alakult ki légügyek terén. A Magyarországot megszálló román haderő más hadfelszerelés mellett 353 vagon repülőanyagot szállított el hadizsákmányként, közte 305 harci és kiképző gépet (91 üzemképes), 206 sárkányt, 135 motort, fegyverzetet és egyéb felszerelést. Az ez által okozott anyagi kár elérte a 95 091 742 koronát. 1919. december 1-jén a magyar repülő csapatok állományába csak 16 üzemképes hadi és 14 kiképző gép, 266 fő repülőkatona, és 116

²⁸ MNL OL K 589. Horthy Miklós I. A. 2.; LEHÁR 1993. 23.

²⁹ HIM HL VKF Eln. Hdm. 151/1921.; HIM HL HM Eln. 1. 15 000/1921.; HIM HL HM Eln. Titk. 108/1921., 176/1921.

³⁰ HIM HL HM Eln. I. 11 879/1921.; HM Eln. 8. 12 664/1922.; PRUKNER 2013. 38.; PARÁDI 2018. 63–92.

³¹ HIM HL HM Eln. 1. 14 121/1921.; HIM HL HM Eln. Titk. 162/1921.

fős műhelyszemélyzet tartozott. A következő évben pilótaképzés indult Szegeden, Mátyásföldön, Szombathelyen és Miskolcon. Számítani kellett azonban arra, hogy a békeszerződés megtiltja a légierő tartását, ezért már 1920. január 1-től lépések történtek a katonai repülés „polgárisítására”. A rejtés érdekében a Hadügyminisztérium 37. (repülő) osztályát felszámolták, annak feladatait és csaknem teljes állományát a kereskedelmi tárca II. (légjáró) szakosztálya vette át, melynek élére január 29-én a légierő korábbi parancsnokát, Petróczy Istvánt nevezték ki.³²

1920. február 11-én gróf Károlyi László elnökletével megalakult a Magyar Aeroforgalmi Rt. (MAEFORT), amely elvileg magánvállalat volt, de 10 millió K állami szubvenciót kapott és közvetlen kormányzati ellenőrzés alatt működött. A MAEFORT 25 katonai gépet, 2 század repülő személyzetet, illetve kiképzőkeretet, raktárakat, műhelyeket, reptereket tartott fenn. Az év végén MAEFORT 42 üzemképes és 60 javításra váró géppel rendelkezett és 51 új repülőgép építését rendelte meg. A vállalatnál szolgáló rejtett katonai állományba 130 tiszt és 559 fő legénység tartozott. A katonai repülés rejtésének nemcsak azért volt jelentősége, mert világháborúban gyors fejlődésen keresztül menő új fegyvernem nagyban hozzájárult a haderő ütőképessége növeléséhez, hanem mert az összezsugorodó területű Magyarország légügyi szempontból teljesen kiszolgáltatott helyzetben volt. Budapest és a legtöbb közigazgatási, gazdasági, katonai gócpont alig 20–50 km-re (10–20 perc repülőútra) feküdt a határoktól. Mindez különösen fontossá tette a légtér védelmét.³³

Hasonló okok miatt fordított figyelmet a katonai vezetés a békeszerződésben betiltott légvédelmi tüzérség fejlesztésére is. A román kivonulás után csak 14 légvédelmi löveg maradt az országban (11 db 14.M és 3 db 5/8.M). A Vezérkar számításai szerint minimum 48 lövegre lett volna szükség a kiemelt centrumok biztosítására. A csehszlovák határhoz közel fekvő főváros légvédelmét 1921 tavaszán a budapesti hadosztály (később 1. vegyesdandár), a Gellért Őrség (majd 4. önálló üteg) és a tüzériskola légvédelmi lövegei (10 db) biztosították. Ezen kívül mindössze 4 löveg maradt, ezekkel kellett volna ellátni a bajai és szolnoki híd, a fűzfői és diósgyőri hadiüzem, illetve más fontos objektum védelmét.³⁴

Az ország szárazföldi és légi veszélyeztetettségét tovább növelte, hogy a csehszlovák–délszláv katonai egyezmény megkötése után 1921. április 23-án csehszlovák–román, június 7-én pedig román–délszláv katonai szerződés született, létrejött a kisantant, csaknem teljessé vált Magyarország bekerítettsége. A szövetség egyesített katonai ereje, tízszeres fölényben volt, amivel szemben a magyar haderő képtelen lett volna megvédeni az országot.³⁵

Az új haderő létrehozását a tiszti állományon belül meglévő ellentétek is nehezítették. Más tényezők mellett ebben a trianoni békeszerződés is szerepet játszott. A haderő korlátozása, a kényeszerű létszámleépítés, az előlépési lehetőségek lelassulása komoly egzisztenciális gondot jelentett és rivalizáláshoz vezetett. A Honvédség meginduló fejlesztése révén később ezeknek a különbségeknek a jelentősége fokozatosan eltűnt. Kezdetben még számon tartották, hogy valaki korábban a közös (k.u.k.) haderő vagy a Magyar Királyi Honvédség állományában szolgált. Az előmenetel (rendfokozat, beosztás) tekintetében nem teljesen azonos feltételek érvényesültek két testületnél, és a szellemiség terén is érezhető különbség adódott. A háború végén a nem hazai békehelyőrségbe

³² HIM HL HM Eln. D. 4700/1921., 7486/1922.; HM Eln. I. 21 688/1920.; HIM HL TGY 3715. sz. 130–131.

³³ IM HL VKF Eln. 1. 6666/1924.; HIM HL TGY 2787. sz. I. 19–20.; HIM HL TGY 3715. sz. 93.; M. SZABÓ 1999. 8–9.

³⁴ HIM HL HM Eln. 3. 66 230/1920., 74 134/1920.; HIM HL VKF Eln. Hdm. 16 450/1920.; HIM HL TGY 3715. sz. 103–104.; HIM HL TGY 2971. sz. I. 23/3–7.

³⁵ HIM HL VKF Eln. 1. 6666/1924.

visszatérők hónapokkal később kerültek csak haza és jelentkeztek a Nemzeti Hadseregnél. Az 1918–1921 között zajló állományrendezések, rang-helyesbítések, a háború, a forradalmak miatt elmaradt előléptetések pótlása szervezeti szinten kezelte a problémát, a kellő légkör megteremtése azonban lassabb folyamatnak bizonyult.³⁶

Feszültséget okozott, hogy a tisztek egy jelentős része a Vörös Hadseregben is szolgált. Az 1919 őszétől lefolytatott igazoló eljárások során ugyan az az alapelv érvényesült, hogy a kommun alatti katonai szerepvállalás önmagában még nem elítélendő. Az érintett tisztek nagy részét átvette a Nemzeti Hadsereg, voltak azonban személyi feszültségek. Bűnvádi eljárás csupán a vezető pozíciót betöltők ellen indult. Börtönbüntetésre mindössze Stromfeld Aurélt ítélték, 33 hónapot kapott, de kormányzói kegyelemmel 13 hónap után szabadult. Másokat (Tombor Jenő, Julier Ferenc) a bíróság felmentett. A tiszti becsületügyi eljárás során intést kaptak és nyugállományba kerültek, de rangjukat nem veszítették el.³⁷

Problémás volt a tiszti különítményeknek a Nemzeti Hadseregbe történő integrálása. 1920 nyarán megkezdtek a különítmények felszámolását. Egy részük önálló vadász-zászlóaljként bekerült a hadrendbe, majd a rejtés miatt, mint csendőr tartalék egység szerepelt. Ezek a nyugat-magyarországi felkelés idején komoly szolgálatot tettek a kormánynak, később azonban engedetlenségük miatt (Prónay Pál Lajta Bánsága) nagy gondot okozott. IV. Károly októberi visszatérésekor egyes alakulatok szembe fordultak Horthy kormányzóval. 1922-ben a különítményeket végleg feloszlatták. Egyesek a Honvédséghez, a katonai titkosszolgálathoz, paramilitáris szervezetekhez kerültek. Másokat nyugdíjaztak, leszereték, és az egzisztenciális gondok, a presztízvesztés nyomán szélsőséges politikai csoportok körül tömörültek.³⁸

IV. Károly 1921. októberi visszatérése a tisztikar egy részét elbizonytalanította, hogy kinek az oldalára álljon. Egyes tisztek (Lehár Antal, Hegedűs Pál, Ostenburg-Moravek Gyula) készek voltak harcolni a király mellett. Mások, köztük Willerding Rezső, a Nemzeti Hadsereg főfelügyelője (főparancsnoka) nem akart harcolni egyik oldalon sem, és a felmentését kérte. Október 23-án IV. Károly mintegy 5000 fős haderővel érkezett Budaörs határába, melynek magját Ostenburg csendőr tartalék zászlóalja képezte. A kezdeti katonai részsiker ellenére a kormánycsapatok ellenállása és a haderő többsége Horthy mögötti kiállása miatt a király feladta a küzdelmet. November 3-án Horthy közböcsánatban részesítette a király oldalán harcolókat, december 31-én pedig az uralkodó visszatérésének szervezőit is. A magukat IV. Károly mellett exponáló parancsnokok ellen azonban eljárás indult. A kihirdetett amnesztia révén nem ítélték el őket, de nyugállományba kerültek és a közélet perifériájára szorultak.³⁹

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG FELÁLLÍTÁSA ÉS A REJTETT HADERŐFEJLESZTÉS

A magyar haderő hivatalos dokumentumokban szereplő létszáma 1921 októberében 47 347 fő (5324 tiszt) volt. A különítményekből szervezett vadászzászlóaljak ekkor már, mint csendőr tartalék nem a honvédelmi, hanem a belügyi tárca alárendeltségébe tartoztak. A rejtés, illetve a kényszerű

³⁶ SZAKÁLY 2004.43.

³⁷ SZAKÁLY 2004. 38–38.; FOGARASSY 1993. 101.

³⁸ KÁNTÁS 2022. 33–34., 42–43.; SZAKÁLY 2004. 40–41.

³⁹ BOTLIK 2012. 294–295.; *Shvoy Kálmán titkos naplója* 1983. 76–77.

selejtezés nyomán jelentősen csökkent a Nemzeti Hadsereg fegyverállománya, a kimutatásokban 24 666 puská, 329 géppuská és 74 löveg szerepelt. Ez kézfegyvereket és géppuskákat tekintve az 1921. januári készletnek mindössze 32–33%-át tette ki. Bár a békeállapotra való áttérés nyomán a kisantant államok haderejének létszáma is valamelyest csökkent, még így is több mint tízszeres túlerőben voltak.⁴⁰

A Magyar Királyi Honvédségről szóló 1921. december 30-án kihirdetett törvény (1921: XLIX. tc.) értelmében a Nemzeti Hadsereg helyét 1922. január 4-től a trianoni előírásoknak megfelelő, hivatásos (önkéntes) haderő vette át. Felállították a Honvédség Főparancsnokságát (HFP). A főparancsnoki posztra a kormányzó Nagy Pál gyalogsági tábornokot nevezte ki. A békeszerződés katonai rendelkezéseit 1922 folyamán több alkalommal is módosították. A pontosításokat és kiegészítéseket tartalmazó jogszabályok a Nagykövetség Tanácsa intenciói alapján születtek, és többnyire azt a célt szolgálták, hogy a rendelkezéseket minél kevésbé lehessen szabadon értelmezni, kijátszani.⁴¹

Az 1922. évi III. tc. a korábban megszabott arányok fenntartása mellett főre pontosan rögzítette a haderő tiszti és altiszti létszámát. Megállapította, hogy a hosszabb szabadságon lévők helyére új jelentkezők nem vehetők fel. Az önkéntesek esetében a korábbi 6 hónappal szemben a véglegesítés előtt csak 1 hónap próbaidőt engedélyezett. A próbaszolgálat így már nem tette lehetővé, hogy féléves turnusokban nagyobb számú újoncot katonai kiképzésében részesítsenek, majd leszereljenek, és új jelentkezőket vegyenek fel. A létszámapasztás évi 5%-os mértékét a tisztek és altisztek mellett a legénységre is alkalmazni kellett. A honvédség igazgatási feladataiban részt vevő polgári alkalmazottak egyenruhát, fegyvert nem viselhettek, katonai kiképzésben nem részesülhettek. A törvény felsorolta azokat a régi jogszabályokat, melyek ellentétben álltak a trianoni előírásokkal és hatályukat veszítették.⁴²

Az 1922. évi X. törvény kimondta, hogy a Ludovika Akadémia az egyetlen magyar katonai tisztképző intézmény, és annak működését szabályozta. Mivel a békeszerződés rendelkezései szerint vezérkari képzést nem lehetett folytatni, ezért erre rejtett formában, a Magyar Királyi Szabályzat Ismertető Tanfolyam keretében került sor.⁴³

Az 1922. évi XI. tc. részletesen meghatározta a gyártható és készleten tartható fegyver és hadianyag mennyiségét. A honvédség 40 250, a csendőrség 13 110, a vámőrség 3766, a folyamőrség 650 puskával rendelkezhetett, ami 57 776 kézfegyvert jelentett. A honvédség 525 géppuskát 70 aknavetőt és 105 löveget, a folyamőrség 35 géppuskát és 24 löveget tarthatott, a rendőrség számára pedig 600 géppisztoly beszerzését engedélyezték. A fegyveres testületek fegyverzetét 28 822 hadipisztoly és 21 461 kard egészítette ki. A fegyvergyárakban havonta maximum 5 géppuská és évente 2 löveg készülhetett. Szabályozták a központi hadiüzem kiépítésének ütemtervét, és felsorolták az ideiglenes még hadianyag-gyártással foglalkozó vállalatokat. A törvény tiltotta katonai, vagy ilyen célra is alkalmas egyesületek alakítását. Társadalmi szervezet, magánszemély hadianyaggal nem rendelkezhetett. Polgári egyesületek, iskolák, közületek (posta, vasút) katonai kérdésekkel nem foglalkozhattak.⁴⁴

⁴⁰ HIM HL HM Eln. Titk. 3626/1921.

⁴¹ *Magyar törvénytár* 1923. 1922: III. tc., 1922: VII. tc., 1922: X. tc., 1922: XI. tc.

⁴² HORVÁTH – SUBA 1995. 214–215.

⁴³ ANDAHÁZI 2019. 19.; Horváth 2018. 21.

⁴⁴ *Magyar törvénytár* 1923. 1922: XI. tc.

A Nagykövetek Tanácsa a békeszerződés utólagos szigorításaként 1921-ben megtiltotta a vegyi harcanyagok elleni védőeszközök tartását is. A trianoni előírások csak új gázvédelmi eszközök, berendezések gyártását vagy külföldről való behozatalát fagyasztották be, a SZKEB viszont sürgette, hogy kerüljön törvénybe az ilyen eszközök tartásának teljes tilalma. A magyar kormány tiltakozott a kifejezetten védelmi jellegű felszerelések betiltása ellen, hangsúlyozva, hogy így az ország teljesen védtelenné válik egy vegyi támadással szemben. A Nagykövetek Tanácsa 1922. december 21-én elutasította a magyar tiltakozást. Kijelentette, hogy a vegyi védelem nem tartozik a csak határbiztosításra és rendfenntartására feljogosított honvédség feladatai közé, a harci gázok használatát tiltó nemzetközi egyezmények egyébként is kellő biztonságot nyújtanak Magyarországnak számára.⁴⁵

A kormány továbbra sem volt hajlandó törvényben rögzíteni a vegyvédelem teljes tilalmát. Kijelentette azonban, hogy ez csupán elméleti kérdés, mert ilyen eszközökkel a gyakorlatban nem rendelkezik. Mindez nem felelt meg a valóságnak. Hazai gyártás ugyan nem folyt, de a világháborús készletből maradt gázvédelmi felszerelés. A Nagykövetek Tanácsa 1925. június 26-án végül engedélyezte a gázvédelmi eszközök tartását, gyártását és behozatalát, a hadsereg állományán felül 50% tartalék erejéig, ami 52 500 védőfelszerelést jelentett.⁴⁶

A honvédség legénységi állományát 12 évi szolgálatot vállaló, 17–35 éves jelentkezőkkel kívánták feltölteni. A vállalkozók száma azonban igen alacsony volt, ezért a magyar kormány azt kérte, hogy fokozatosan, 6 év alatt kelljen áttérni a tisztán önkéntes haderőre. A SZKEB a körülmények ismeretében megfontolandónak ítélte a kérést, a Nagykövetek Tanácsa azonban 1921. december 3-án elutasította a halasztás lehetőségét, és a korábban besorozott állomány leszerelésére mindössze 3 hónapot adott. A kialakuló létszámihiány pótlására a honvédelmi tárca megállapított kvóta szerint „K” toborzást rendeltek el, ami a valóságban sorozást jelentett. Az újoncokat elvben 6 év (a gyakorlatban csak 2 év) szolgálatra kötelezték. Ez ellentétes volt a békeszerződés előírásaival, a rejtés kényszere miatt azonban a toborzás így is lassan haladt, 1922-ben a rendelkezésre álló keret 60%-át sikerült csak feltölteni.⁴⁷

Változott a haderő szervezeti struktúrája is. A 7 katonai körletet megszüntették, mert a SZKEB hadtesteknek tekintette azokat. Helyükön azonban a korábbi elképzeléssel ellentétben nem hadosztályokat, hanem 7 vegyesdandárt állítottak fel. A 35 000 fős létszám csupán 4 hadosztály megszervezését tette volna lehetővé. A dandárszervezet katonai közigazgatási szempontból jobban le tudta fedni az országot, inkább megfelelt a rendelkezésre álló szűkös fegyverzeti és létszámkereteknek, illetve fegyvernemi összetétel és alkalmazás szempontjából is rugalmasabb megoldást jelentett.⁴⁸

A békeszerződés értelmében a hadművelleti irányítást ellátó Vezérkar formálisan megszünt. A haderőt érintő ügyekben a honvédelmi tárca és a HFP volt illetékes. Rejtett keretek között azonban, mint a HM VI. Csoportfőnöksége a Vezérkar is tovább működött. A honvédség így hármas irányítás alatt állt. Az adminisztratív, a közigazgatási és a gazdasági ügyek a HM hatáskörébe tartoztak. A HFP főként kiképzési, fegyelmi kérdésekkel foglalkozott. A háborús alkalmazással és központi rendfenntartással kapcsolatos feladatokat a rejtett Vezérkar intézte. A hármass vezetés azonban esetenként ügykezelési nehézségeket, hatásköri vitákat okozott.⁴⁹

⁴⁵ HIM HL HM Eln. D. 18 928/1922., 26 720/1922.

⁴⁶ HIM HL VKF Eln. 1. 6034/1923., 5230/1923.; HIM HL HM Eln. D. 4038/1923., 9499/1925.

⁴⁷ HIM HL VKF Eln. Hr. 1999/1929.; HIM HL HM Eln. 1. 1603/1922.; Földesi 2019. 116–117.

⁴⁸ BALLA 2020. 117.; *Andaházi* 2019. 17–19.

⁴⁹ ANDAHÁZI 2019. 19.; *Shvoy Kálmán titkos naplója* 1983. 84.

Igen hátrányos volt, hogy a hadianyaggyártást a békeszerződés csak egy, Csepelen kiépülő állami vállalat keretében engedélyezte. Ez a SZKEB számára könnyen ellenőrizhetővé tette a legyártott fegyver és lőszer mennyiségét, megnehezítve rejtett készletek felhalmozását és a titkos technikai fejlesztést. Háború esetén azonban az ellenség egyetlen csapással kiiktathatta volna a magyar hadiipar centrumát. Ezért a kormány élt az engedélyezett 6 hónappi átmeneti idővel és a hadiüzemek közül 3 vállalatot továbbra is fenntartott (a budapesti kézfegyver-, a diósgyőri ágyú- és a fűzfői löpörgyár). Ez állandó vitákhoz vezetett a SZKEB illetékeseivel, de a kormány azzal védekezett, hogy ezek tulajdonképpen egyetlen központi vállalatnak az üzemegységei. A hadiipar megőrzése az ország alapvető érdeke volt. A diósgyőri gyár 1922 elején 150 felújított löveget és aknavetőt adott át a haderőnek, melynek 20–25%-át kiosztották a csapatoknál lévő elavult lövegek felváltására, a többit rejtették.⁵⁰

A honvédség ütőképességének fenntartása, illetve egy háborús mozgósítás esetén tapasztalt tiszti és legénységi keret biztosítása érdekében rendkívül fontos volt a megengedett létszám feletti állomány rejtett keretek között való megtartása. Ennek egzisztenciális szempontból is nagy jelentősége volt az érintett tisztek, altisztek számára. A rejtésre minden lehetőséget kihasználtak. A honvédség a 35 000 főn felül 1300 polgári alkalmazottat foglalkoztathatott, akik többsége valójában katona volt. A katonai közigazgatási feladatok jelentős részét, köztük a hadköteles nyilvántartást átadták a megyei, városi, járási hatóságoknak az ezzel foglalkozó katonai személyzettel együtt. Az ennek révén polgári pozícióba kerülő tisztek rangosztályba sorolt közigazgatási alkalmazottként, az altisztek, rangosztályba nem soroltként szerepeltek: 1921 végén 5981 főt (2722 tisztt és 3259 altiszt) tartottak nyilván ilyen státuszban.⁵¹

Nagy számban vettek át tiszteket és legénységet más minisztériumok. Az iparügyi tárcánál a hadianyag és hadfelszerelés-gyártás, Pénzügyminisztérium esetében a vámórség és a katonai létesítmények fenntartását intéző hivatalok, a kereskedelmi tárcánál a ruházati és felszerelés raktárak, a közlekedési intézmények, reptérgondnokságok biztosítottak rejtési lehetőségeket. A földművelésügyi tárca keretében a lótenyésztés, a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumban az egészségügyi intézmények és népgondozó hivatalok, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnál a katonai középiskolák, internátusok, a Térképészeti Intézet, az ifjúság testnevelése (leventemozgalom), a belügyi tárcánál a statisztikai és népgondozó (valójában hadköteles nyilvántartó) hivatalok, valamint a rendvédelmi szervek (rendőrség, csendőrség, vámórség, folyamórség) szolgálták a rejtést.⁵²

A rendőrség tekintetében a nagyhatalmak által szabott feltételek megengedőbbek voltak, mint a haderő esetében. Magyarország számára 12 000 fő rendőrt engedélyeztek, míg 1914-ben, a hasonló országterületen 9638 rendőr szolgált. A rendőrség elsősorban a városokban látott el rendvédelmi és hatósági feladatokat. Az államosított rendőrség soraiban maximum 1500 fő egyenruhát és fegyvert viselő tisztt lehetett. A testület fegyverzete hadipisztolyból és kardból állt, csak néhány száz, őrző és karhatalmi feladatot ellátó rendőrt szerelhettek fel géppisztollyal. A polgári ruhás, fegyvert nem viselő alkalmazottak (orvos, nyomozó, díjnok, gazdasági, irodai és szolgaszemélyzet) nem számítottak bele a 12 000 főbe.⁵³

⁵⁰ BALLA 2020. 119.

⁵¹ HIM HL HM Eln. Titk. 3626/1921., 1017/1922.; FÖLDESI 2019. 115–117.

⁵² DOMBRÁDY – TÓTH 1987. 32–33.; ANDAHÁZI 2019. 18–19.

⁵³ *Magyar törvénytár* 1923. 1922: VII. tc.; PARÁDI 1996. 105.

Katonák átvételére elsősorban a 3500 főben meghatározott rendőrtartalék adott lehetőséget. A karhatalmi célra szánt erőből végül csak 2 zászlóaljat állítottak fel, 1000 fős létszámmal. A SZKEB azonban ezek katonai jellegét is kifogásolta, ezért 1923 novemberében az egységeket feloszlatták. Helyettük az újoncok egységes karhatalmi, katasztrófavédelmi, balesetelhárítási kiképzésére hivatkozva, a Nagykövetek Tanácsa engedélyével 1924. május 24-én felállították az Államrendőrség Központi Újonciskoláját (RUISK – 70 tiszt, 800 fő legénység). Ennek egyik tanosztálya egy 3 századból álló gyalogzászlóalj volt, a másik egy vasútépítő zászlóalj. Az iskola rendelkezett egy lovas, egy gépkocsizó és egy páncélgépköcsi alosztállyal. A Szövetségi Tanács 12 terepjárássra nem alkalmas páncélgépköcsi beszerzését engedélyezte a rendőrség számára, karhatalmi feladatra. Ezzel a RUISK a békeszerződésben tiltott páncélos fegyvernem létrehozásának és fejlesztésének rejtett bázisa lett.⁵⁴

A trianoni szerződés 12 000 csendőrt (600 tisztet) engedélyezett Magyarország számára, amely nagyobb volt a világháború előtti, hasonló országterületre vetített létszámnál. A tisztek kötelező szolgálati idejét 20, a legénységét 6 évben állapították meg, ebbe 50% erejéig beszámították a korábbi katonai szolgálatot is. Az idő előtt leszerelők aránya a haderőhöz hasonlóan évi 5% lehetett, az első évre (1922) azonban még 10%-ot engedélyeztek. A vidéken szolgáló csendőrlegénységet puskával szerelték fel. A nem fegyveres szolgálatot teljesítők (orvos, irodai, számvéveségi, gazdasági alkalmazott) nem terhelték a 12 000 fős létszámot.⁵⁵

A Magyar Királyi Csendőrség formálisan a Belügyminisztérium alá tartozott, valójában azonban a honvédelmi tárca is illetékességgel rendelkezett felette. A 7 csendőrkerület megegyezett a honvéd vegyesdandárok területével. A csendőrállomány döntő része leszerelt katonák közül került ki. Csendőrség soraiba nemcsak egyénenként kerültek át katonák, hanem voltak olyan alakulatok, amelyek a honvédség harcászati egységeit rejtették. Kezdetben ilyenek voltak a határvédelmi szolgálatot teljesítő pótcsendőrök, illetve a karhatalmi feladatot ellátó csendőr tartalék zászlóaljak. Ezek 1922-es felszámolása után a kerületi csendőriskolák keretében kapott beosztást mintegy 1100 fő honvéd személyzet (200 tiszt és 900 fő legénység). Katonai személyzet rejtésére szolgált az első években a repülőtéri csendőrség is.⁵⁶

Ugyancsak a belügyi tárca alá tartozott a folyamrendészeti feladatok ellátására felállított Folyamőrség. A testület engedélyezett létszáma 3420 fő volt, ténylegesen azonban 1923-ban csak 1947 fő (144 tiszt) állt szolgálatban. A katonai vezetés a folyamőrséggel, a megszüntetett Dunai flottilla pótlásaként számolt. A rejtés nem azt jelentette, mint a többi rendvédelmi szervnél, hogy a polgári feladatokat ellátó személyzet mellett bújtatott katonai státuszok is voltak, hanem azt, hogy az egész testület látott el békében rendvédelmi, feliasztás esetén katonai feladatokat. Ezt az is elősegítette, hogy a folyamőrség hadrendjében hivatalosan is szerepelhetett 1 utászzászlóalj és 1 rádiós iskola, illetve fegyverzetét 24 löveg és 35 géppuska egészítette ki. A békeszerződés mindössze 3 felderítő naszád (a módosítás nyomán 4, majd 9 úszóegység) tartását engedélyezte. Ezeket leromlott állapotban, a szerbek által kifosztva adta vissza a hadihajózási SZKEB Magyarországnak, és évekbe telt, amíg hadrendbe állhattak.⁵⁷

⁵⁴ HIM HL HM Eln. D 18 875/1923.; ERDEŐS 2007. I. 172–173.

⁵⁵ *Magyar törvénytár* 1923. 1922: VII. tc.; DOMBRÁDY 1996. 323.

⁵⁶ ERDEŐS 2007. I. 172–173.; PARÁDI 1996. 105.

⁵⁷ HIM HL VKF Eln. Hr. 1999/1929.; ANDAHÁZI 2019. 18.; BALLA 2020. 118.

A határok őrzésére 1921-ben felállított M. Kir. Vámország elvben a Pénzügyminisztérium, ténylegesen szintén a honvédelmi tárca irányítása alatt állt. A vámőr kerületek kialakítása a vegyesdandárok területéhez igazodott. A testület a nyílt rendvédelmi tevékenysége mellett rejtett módon határvédelmi feladatokat is ellátott. A vámország engedélyezett létszáma 5750 fő volt, ebből 1921 végén 4913 fő (878 tiszt) állt szolgálatban. Az állomány jelentős részét a honvédségtől átvett katonák alkották. A testület belső szervezésénél, szolgálati szabályai kialakításánál a csendőrséget tekintették mintának.⁵⁸

Az általános védkötelezettség trianoni eltörlése lehetetlenné tette a fiatal férfiak katonai kiképzését, megakadályozva, hogy mozgósítás esetén kellő számban álljanak rendelkezésre szolgálatellátásra már felkészített személyek. Ezért a legszükségesebb katonai ismeretek biztosításáról, a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. törvény igyekezett gondoskodni. A jogszabály kimondta, hogy mindkét nembeli tanuló ifjúság és az iskolába már nem járó, 12 és 21 év közötti férfilakosság köteles rendszeres testnevelésen részt venni, amit rejtett katonai előképzésnek szántak. Ezt a tevékenységet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a honvédelmi tárca közös irányítása alatt álló Országos Testnevelési Tanács felügyelte. Az iskolába már nem járó fiúk testgyakorlásának és nemzeti szellemű nevelésének szervezésére létrehozták a leventemozgalmat, melynek központi vezetése, parancsnoki és oktató állománya a haderőtől áthelyezett, rejtett státuszban lévő tisztekből állt.⁵⁹

A honvédség 1922-es hadrendjében 7 vegyesdandár, 4 huszárezred, 4 önálló üteg és 3 utász-zászlóalj szerepelt. Egy fegyveres konfliktus esetén minden vegyesdandár felállított volna egy gyaloghadosztályt 3 gyalogezreddel és 1 tüzérosztállyal (5 üteg). A huszárezredek 1 tüzérosztállyal együtt 1 lovashadosztályba kívánták összevonni. Ezt a titokban nyilvántartott tartalékos állomány és az elrejtett hadianyag felhasználásával hajtották volna végre. A más tárcánál bujtatott honvédségi erőkből egy tartalék hadosztály felállítását tervezték. Ezeket az erőket 3 hadsereg alárendeltségébe osztották. Ezt egészítette ki a főparancsnokság közvetlen irányítása alatt álló 4 utász-zászlóalj, 11 ágyús és 9 légvédelmi üteg, 10 páncélvonat és 4 repülőszázad, melyeket addig szintén rejtésben tartottak. A tervezett, mintegy 100 000 főnyi haderő számára azonban nem állt rendelkezésre kellő mennyiségű fegyver és hadfelszerelés.⁶⁰

A kisantant 1922 végén 600 000 főnyi békehaderővel (54 gyalog- és 10 lovas hadosztály, 3000 löveg, 465 repülőgép) rendelkezett, ami nagy fölényt biztosított számára. Magyarország 1922. szeptember 18-án felvételt nyert a Népszövetségbe. Ezt követően a trianoni előírásokon túlmenő, utólagos katonai korlátozások fokozatosan megszűntek, a békeszerződésbe foglalt korlátozások viszont érvényben maradtak. Az ország szárazföldi és légi szuverenitása 1923. január 1-jén helyreállt. A hadihajózási és légügyi ellenőrző bizottság távozott, a katonai SZKEB azonban 1927 márciusáig maradt, megnehezítve a fegyveres erők korszerűsítését. A trianoni békeszerződés katonai korlátozó intézkedései következtében a magyar honvédség – a két világháború közötti rejtett fejlesztés részleges eredményei ellenére – még 1938-ban is komoly hátrányban volt a szomszéd államok haderőivel szemben⁶¹

⁵⁸ HIM HL HM Eln. 8. 12664/1922.; Kiss 1996. 18–19.

⁵⁹ *Magyar törvénytár* 1922. 1921: LVIII. tc.; KEREPESZKI 2010. 104–106.; GERGELY – KISS 1976. 37–43.

⁶⁰ Erdeős 2007. I. 172–173.; Horváth 2018. 34.; Szakály 2002. 97.

⁶¹ HIM HL TGY 2787. I. 63.; DOMBRÁDY – TÓTH 1987. 30–31.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár (HIM HL)

HIM HL Hadügyminisztérium ir. (HÜM)

HIM HL Honvédelmi Minisztérium ir. (HM)

HIM HL Honvéd Vezérkar Főnöke ir. (VKF)

HIM HL Tanulmánygyűjtemény (TGY)

HIM HL Personalia (PERS)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL K 26. Miniszterelnökség ir. (ME)

MNL OL K 64. Külügyminisztérium Politikai Rezervált ir. (KÜM Pol. Res.)

MNL OL K.63. Külügyminisztérium Politikai ir. (KÜM Pol.)

MNL OL K 589. Kormányzói Kabinetiroda II. Horthy Miklós kormányzó ir. (Horthy Miklós)

FELHASZNÁLT IRODALOM

A magyar békeszerződés. (1921). II. kötet. A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S.-ben, 1920 januárius–március havában. Budapest, M. Kir. Külügyminisztérium.

ANDAHÁZI SZEGHY VIKTOR (2019): Trianontól Bledig: a magyar királyi honvédség szervezése és lehetőségei 1920–1938 között. *Hadtudomány* 29. évf. 3. sz. 15–23.

Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. (1921). VII. kötet. Budapest, Athenaeum.

BALLA TIBOR (2019): *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország az első világháborúban.* Budapest, Scolar.

BALLA TIBOR (2020): A trianoni békediktátum és az önálló magyar haderő. *Honvédségi Szemle* 148. évf. 3. sz. 109–122.

BONHARDT ATTILA – SÁRHIDAI GYULA – WINKLER LÁSZLÓ (1992): *A Magyar Királyi Honvédség fegyverzete.* Budapest, Zrínyi.

BOTLIK JÓZSEF (2012): *Nyugat-Magyarország sorsa, 1918–1921.* Vasszilvágy, Magyar Nyugat Könyvkiadó.

DAVIES, NORMAN (2011): *White Eagle, Red Star – The Polish–Soviet War 1919–1920 and the „Miracle on the Vistula”.* London, Random House.

DIVÉKY ADORJÁN (1938): Magyarország szerepe az 1920-iki lengyel–szovjet háborúban. *Külgügyi Szemle* 15. évf. 3. sz. 293–301.

- DOMBRÁDY LÓRÁND (1996): Hadsereg és katonapolitika 1919–1940 között. In: Kollega Tarsoly István (főszerk.): Magyarország a XX. században. I. kötet. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Szekszárd, Babits. 319–337.
- DOMBRÁDY LÓRÁND (2012): *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Budapest, Kairosz.
- DOMBRÁDY LÓRÁND – TÓTH SÁNDOR (1987): *A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945*. Budapest, Zrínyi.
- ERDEŐS LÁSZLÓ (2007): *A magyar honvédelem egy negyedszázada (1919–1944)*. I–II. kötet. Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor.
- ERNYES MIHÁLY (2021): Baranya megye, Pécs szerb megszállása és a rendőrség államosítása Trianon után. *Magyar Rendészet* 21. évf. 1. sz. 141–154.
- FOGARASSY LÁSZLÓ (1993): Tombor Jenő vezérezredes, 1880–1946. *Palócföld* 27. évf. 1. sz. 92–105.
- FÖLDESI FERENC (2019): Fejezetek a területi katonai igazgatási rendszer történetéből. *Honvédségi Szemle* 147. évf. 1. sz. 99–118.
- Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről, 1918–1919*. (1999). Összeállította és szerkesztette: Ádám Magda – Ormos Mária. Budapest, Akadémiai.
- GERGELY FERENC – KISS GYÖRGY (1976): *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Budapest, Kossuth.
- GULYÁS LÁSZLÓ (2012): *A Horthy-korszak külpolitikája*. I. kötet. Az első évek 1919–1924. Máriabesnyő, Attraktor.
- HORNÁK ÁRPÁD (2004): *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Novi Sad, Fórum.
- HORVÁTH ATTILA – SUBA JÁNOS (1995): A trianoni békeszerződés hatása a magyar haderő fejlődésére és az ország katona-földrajzi, közlekedési helyzetére. *Katonai Logisztika* 3. évf. 4. sz. 209–222.
- HORVÁTH CSABA (2018): Nemzeti Hadseregből Magyar Királyi Honvédség. In: Horváth Miklós (szerk.): *Magyarország hadtörténete*. IV. kötet. Budapest, Zrínyi. 13–52.
- KÁNTÁS BALÁZS (2022): Rongyosan és titkosan a hazáért. Töredékek a két világháború közötti irreguláris katonai alakulatok és különleges katonai műveletek történetéből. Budapest, Hungarovox.
- KEREPESZKI RÓBERT (2010): A levente mozgalom. *Rubicon* 21. évf. 4–5. sz. 104–115.
- KISS ISTVÁN GÉZA (1996): *A magyar királyi vámőrség története*. Budapest, VIVA Média.
- LEHÁR ANTAL (1993): Egy katonatiszt naplója, 1919–1921. *História* 16. évf. 11. sz. 7–51.
- LŐRINCZ ZSUZSA (1994): Az önálló magyar külügyi szervezet újjáalakításának kezdetei (1919–1921). *Levéltári Szemle* 44. évf. 1. sz. 17–27.
- M. SZABÓ MIKLÓS (1999): *A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1938–1945*. Budapest, Zrínyi.

Magyar törvénytár. Az 1921. évi törvénycikkek. (1922). Összeállította, jegyzetekkel ellátta: TÉRFY GYULA. Budapest, Franklin.

Magyar törvénytár. Az 1922. évi törvénycikkek. (1923). Összeállította, jegyzetekkel ellátta: TÉRFY GYULA. Budapest, Franklin.

PARÁDI JÓZSEF (szerk.) (1996): *A magyar rendvédelem története.* Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság–Rendőrtisztai Főiskola.

PARÁDI JÓZSEF (2018): A trianoni békediktátum és a magyar határőrizet. In: Parádi József (szerk.): *Ünnepi parergák Mezey Barna 65. születésnapja alkalmából.* Budapest, SZBMRTT. 63–92.

PRUKNER ATTILA (2013): *A vám- és pénzügyőr szervezetek tevékenysége 1867–2010 között.* PhD értekezés. Budapest, NKE.

ROMSICS IGNÁC (1996): *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében.* Budapest, Osiris.

RÓNAFÖLDI ZOLTÁN (2016): *Páncélvonalataink.* II. kötet. A Tanácsköztársaságtól a II. világháború végéig. Budapest.

Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945. (1983). Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta PERNEKI MIHÁLY. Budapest, Kossuth.

SILLAY ALADÁR (1931): Katonai légi járművek nemzetközi jogi helyzete. *Magyar Katonai Szemle* 1. évf. 12. sz. 121–132.

SZAKÁLY SÁNDOR (2002): A trianoni békediktátum és az önálló magyar hadsereg létrehozása. In: Pásztor Cecília (szerk.): „...*ahol a határ elvალaszt.*” *Trianon és következménye a Kárpát-medencében.* Balassagyarmat–Várpalota. Nagy Iván Történeti Kör–Nógrád Megyei Levéltár–Szinbád Kht. 95–99.

SZAKÁLY SÁNDOR (2004): Új hadsereg, új tisztikar? In: Szakály Sándor: *Század vagy ezred? Katonákról, történelemről, önmagunkról, II.* Budapest, Ister Kereskedelmi, Szolgáltató és Kiadó Kft. 37–44.

Trianon. A békeszerződés. (2019). Sajtó alá rendezte: BANK BARBARA – KOVÁCS ATTILA ZOLTÁN. Budapest, Szépművés.